

BUGU

Dil ve Eğitim Dergisi

www.bugudergisi.com

BUGU
Journal of Language and Education

Araştırma Makalesi

1/2, 134-149

Makale Geliş Tarihi: 18.07.2020

TÜRKİYE

Makale Kabul Tarihi: 24.08.2020

Rahimi, F. (2020). Abdurrahim Şirvanî'nin *Mazharu't-Türkî* adlı eseri üzerine. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 1(2), 134-149. <http://dx.doi.org/10.46321/bugu.19>

ABDURRAHİM ŞİRVANÎ'NİN MAZHARU'T-TÜRKÎ ADLI ESERİ ÜZERİNE

Dr. Farhad RAHİMÎ

Tebriiz Üniversitesi farhad_rahimi2007@yahoo.com ORCID

Öz

Türkçenin sağlam yapısı ve güçlü dil bilgisi onu her zaman ilgi ve cazibe odağı kılmıştır. Tarih boyunca bu dili yabancılara öğretmek için çeşitli sözlükler ve dil bilgisi eserleri yaratıldığı gibi İran sahasında da birçok Türkçe dil bilgisi ve sözlük meydana getirilmiştir. Bunlardan biri de Farhad Rahimi tarafından yayımlanan Abdurrahim Şirvanî'nin dil bilgisi ve sözlükten ibaret olan *Mazharu't-Türkî* adlı eseridir. *Mazharu't-Türkî* Farsça ile yazılan Türkçe dil bilgisi ve Türkçe-Farsça sözlükten ibaret bir eserdir. *Mazharu't-Türkî*, Aka Muhammed İsmail'in emriyle Türkçeyi Farslara öğretmek amacıyla Abdurrahim Şirvanî tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada “*Mazharu't-Türkî*” başlığı altında verilen “Eserin Düzeni ve İçeriği”, “Eserin Yazma Nüshası”, “Eserin Üzerinde Yapılan Çalışma”, “Eserin Sözcük Bilimi” ve “Sözlük Bilimi Açısından Değerlendirilmesi” alt başlıkları ile adı geçen eser incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan Türkçesi, sözcük bilimi, sözlük bilimi, *Mazharu't-Türkî*, Abdurrahim Şirvanî, İran, Kızılbaş, dil bilgisi.

ON THE WORK OF ABDURRAHİM SHİRVANÎ TITLED MAZHARU'T-TÜRKÎ

Abstract

The strong structure of Turkish and its strong grammar which originated from the very old Turkish language, have always made it the center of attention and attraction. Throughout history, various dictionaries and grammar works have been created to teach this language to people with other languages, and many Turkish grammar and dictionaries have been created in the Iranian area. Of these, is a work of Abdurrahim Shirvanî named *Mazharu't-Türkî* that published by Farhad Rahimi, consisting of grammar and dictionary. *Mazharu't-Türkî* is a work consisting of Turkish grammar written in the Persian and Turkish-Persian dictionary. *Mazharu't-Türkî* was written by Abdurrahim Shirvanî to teach Turkish to Persians by order of Aka Muhammed İsmail. In this study, after a short introduction, it has been given information about this work and analyzed with the subheadings of “Layout and Content of the Work”, “Manuscripts Copy of the Work”, “Studies on the Work”, “Evaluation of the Work In Terms of Lexicology And Lexicography” under the heading of “*Mazharu't-Türkî*”.

Keywords: Azerbaijani Turkish, lexicology, lexicography, *Mazharu't-Türkî*, Abdurrahim Shirvanî, Iran, Qizilbash, grammar.

BUGU Dil ve Eğitim Dergisi, 1(2), 2020, 134-149, TÜRKİYE

1. Giriş

Türkçenin eski bir dil olmasından kaynaklanan sağlam yapısı ve güçlü dil bilgisi onu her zaman ilgi ve cazibe odağı kılmıştır. Tarih boyunca bu dili başka dilli halklara öğretmek için çeşitli sözlükler ve dil bilgisi eserleri yaratıldığı gibi İran sahasında da birçok Türkçe dil bilgisi ve sözlük meydana getirilmiştir. Bunlara örnek olarak Kaçar Türk hâkimiyeti dönemine ait olan ve Hüseyin Muhammedzade Sadik tarafından bilim dünyasına tanıtılan Mirza Tabîb Aştiyanî'nin ve Abdulali Halhalî'nin dil bilgisi eserlerini gösterebiliriz. Bunlardan başka kaleme alınan bir başka eser ise Farhad Rahimi tarafından yayımlanan Abdurrahim Şirvanî'nin dil bilgisi ve sözlükten oluşan *Mazharu't-Türkî* adlı eseridir.

Abdurrahim Şirvanî'nin Farsça ve Türkçe şiirler yazdığı ve *H* 1191 (1777) yılında *Siracu'l-Yakin* adlı başka bir eseri de kaleme aldığı kaydedilmiştir (Eşkeveri, 1385, s. 68).

2. *Mazharu't-Türkî*

2.1. Eserin Düzeni ve İçeriği

• *Mazharu't-Türkî* Farsça yazılmış Türkçe dil bilgisi ve Türkçe-Farsça sözlükten oluşan bir eserdir. *Mazharu't-Türkî*, Aka Muhammed İsmail'in emriyle Türkçeyi Farslara öğretmek amacıyla Abdurrahim Şirvanî tarafından kaleme alınmıştır.

• *Mazharu't-Türkî*, kısa bir giriş, mukaddime, rükünler ve hatime bölümlerinden oluşmaktadır.

Mukaddime bölümünde zamirlere (ben, sen, an / o, biz, siz, anlar / onlar) değinilmiştir.

İlk üç rükün dil bilgisi konularını içermektedir. Birinci rükünde fiiller, ikinci rükünde isimler ve üçüncü rükünde ekler ve edatlar ele alınmıştır.

Birinci rükün iki fasılda oluşmaktadır:

Birinci fasıl (tek nesneli fiiller / geçişsiz fiiller): mastar (-mak, nadiren -mek), geçmiş zaman / mazi (vurdum / geldüm, vurdunğ / geldünğ, vurdı / geldi, vurduk / geldük, vurdunğuz / geldünğüz, vurdılar / geldiler), geniş zaman / müstakbel (-ur / -ür ve -ar / -er: gelürem, gelürsen, gelür, gelürük, gelürsüz, gelürler ve açaram, açarsan, açar, açaruk, açarsız, açarlar), ism-i fail (-an / -en ve olumsuzu -mıyan / -miyen: kılan / gelen ve kılmıyan / gelmiyen), ism-i meful (-nmiş / -nmiş: vurunmuş / gelinmiş), emir (gel / gelün / gelünğüz ve gerek gelem, gerek gelesen, gerek gele, gerek gelağ, gerek gelesiz, gerek geleler), nehiy (-ma / -me: vurma / gelme), nefiy (-ma / -me ve -maz / -mez: gelmedüm, gelmedünğ, gelmedi, gelmedük, gelmedünğüz, gelmediler ve vurmazam, vurmazsan, vurmaz, vurmazuk, vurmazsız, vurmazlar), soru / istifham (mı / mi, ola, aya: kıılır mı / gelür mi, vuraruk ola, aya kıılırsız).

İkinci fasıl (iki nesneli fiiller / geçişli fiiller / ettirgen): -dur / -dür (öldür-, içdür-, geldür-).

İkinci rükün iki fasılda oluşmaktadır:

Birinci fasıl (fiil anlamındaki isimler): i-, ol-, -dur / -dür, degül.

İkinci fasıl (isimler): yön adları (üst, alt, sağ “sağ”, sol, ög “ön”, gerü “geri”), irelü “ileri”, karşı “karşı”, enğse “ense”, şonğra “sonra”, ard “art”, ara, orta, anda “orada”, bunda “burada”, handa (~ ħanda ~ kanda) “nerede”, o çaķ “o zaman”, bu çaķ “bu zaman”, ha çaķ (~ ha çan ~ ka çaķ ~ ka çan ~ ħa çan) “ne zaman”, yuħaru (~ yuħarı) “yukarı”, aşıaķa “aşıağı”, o yan “o taraf”, bu yan “bu taraf”, yaħşı “iyi”, yaman “kötü”, yeğ “iyi, yeğ”, az, çok (~ çoħ) “çok”, artuķ “artık”, eksüĝ “eksik”, -raķ (azraķ “daha az”, çoķraķ “daha çok” gibi), var, yoķ “yok”, kim, kimse, içre, dışra (~ dışşaru) “dışarı”, ağır “ağır”, yünĝül “yeĝni, hafif”, gereĝ “gerek”, gereĝmez “gerekmez”, uzun, kıssa (~ kıssaĝa) “kısa”, uca “yüce, yüksek”, alçaķ “alçaķ”, nece “nasıl”, neçe “kaç”, ırak “ırak, uzak”, yavuķ “yakın”, sayı adları (bir, iki, üç, dört, beş “beş”, altı, yeddi “yedi”, sekkiz “sekiz”, toķķuz ~ doĝĝuz “dokuz”, on, igirmi “yirmi”, otuz, kırş “kırk”, elli, altmış, yedmiş “yetmiş”, seksen, doĝsan “doksan”, yüz, min “bin”), öz “kendi”, sanĝa / senĝe (سَنَّا) ~ sana / sene (سَنَه) “sana”, banĝa / benĝe (بَنَّا) ~ bana / bene (بَنَه) “bana”, anĝa (أَنَّا) ~ ana (أَنَه) “ona”, bunĝa (بُونَّا) ~ buna (بُونَه) “buna”, işaret adları (o, onlar, bu, bunlar).

Üçüncü rükün (ekler ve edatlar): -da / -de (دَه), -dan / -den (دَن), -na / -ne (نَه) (ehline), -ĝın (< duĝın < duĝını < duķ-ı-nı “-duĝunu”), -lık / -luķ, -mış / -miř (görmüş), benĝzer, tek / teki “gibi”, eyle / eylesen “öyle”, ile, küçültme eki (-cuķ / -cuķaz, nadiren -cıķ), geçen (geçen il “geçen yıl”, geçen ay), dün (dün ĝün, dün ĝeçe), gelen (gelen il “gelecek yıl”, gelen ay), er / erte, -caķ (< acaķ / ecaķ) (alacaķ, verecaķ), -lu / -lü (< -malu / -melü), -lu / -lü (şirazlu, eli kılıclı), -sa / -se řart eki, -sı / -si (atası), -sına / -sine (atasına), -sı / -si (< -ası / -esi) (gelesi, ĝedesi), e (أ) seslenme ünlemi (e kiři), eý (أَى) seslenme ünlemi (eý kiři), hay (هَى) seslenme ünlemi (hay kiři), gene “gene, gine, yine”, daħı ~ daķı “daha”, kim “ki”.

Türkçe dil bilgisi kısaca ele alındıktan sonra dördüncü rükünde dokuz bölümden oluşan Türkçe-Farsça bir sözlük verilmiştir. Her bölüm Arap alfabesiyle ilk harfi gösterir. Her bölüm isimler ve fiiller olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Fiil kısmında fiilin emir biçimi madde başı olarak verilmiş, Farsça anlamı verildikten sonra fiilin geçmiş ve geniş zaman biçimi de verilmiştir.

Sözlük kısmında elif (fiiller 110 madde, adlar 117 madde), b / p (fiiller 46 madde, adlar 56 madde), /t/ (fiiller 42 madde, adlar 54 madde), c / ç (fiiller 36 madde, adlar 34 madde), /d/ (fiiller 44 madde, adlar 55 madde), /s/ (fiiller 57 madde, adlar 34 madde), /ķ/ (fiiller 45 madde, adlar 70 madde), k / ĝ (fiiller 32 madde, adlar 47 madde), /y/ (fiiller 47 madde, adlar 67 madde) başlığı altındaki bölümlerin oluşturduğu söz varlıĝının toplam sayısı 993 maddedir.

Hatime bölümünde verilen bazı dil bilgisi açıklamaları ile eser sona ermiştir.

Hatime bölümündeki dil bilgisi açıklamaları: -mcı / -mci ile yapılan sıra sayı sıfatı (ikimci “ikinci”, üçümcü “üçüncü”, dördümcü “dördüncü”, beşimci “beşinci”, altımcı “altıncı”, onumcu “onuncu”), e-le- / eyle-, e-t-, kıl- gibi yardımcı fiiller ile yapılan birleşik fiiller (reħm e-le- / eyle-, şebr e-t-, reħm kıl-).

• Eserin girişinden yazarın Erdebil'de (ارده بیل) doğup bir süre Şamahı-yı Şirvan'da yaşadktan sonra Şiraz'a gidip orada bu eseri yazdığı anlaşılmaktadır.

• Yazar eserin giriş ve mukaddimesinde Türkçenin önemine değinmiş, Türkçe konuşmanın bağımsızlık ve güçlülük ifadesi olduğunu uzun uzun anlatmıştır.

• Yazar eserin girişinde Türk dilini üç gruba ayırır:

I. Türkistan, Çin, Maçın, Hıta (خطا) ve Hotan'da (ختن) yaşayan Özbekiyye (اوزبکیه) ve Kalmak (قالماق) kabilelerinin dili olan Cığatay (جیغتای) Türkçesi.

II. Rum'da yaşayan Osmanlu (عثمانلو) kabilelerinin dili Osmanluve (عثمانلویه) Türkçesi.

III. İnan'da yaşayan Türklerin dili.

• Yazar eserin girişinde eseri yazarken İnan'ın vilayetleri ve aşiretlerinde konuşulan Türkçenin (Türkî-yi İnan) çeşitliliğinden dolayı "gerçekten de fasih, mergup, şirin ve anlamlı olan" Kızılbaş-ı İnan (Türkî-yi Kızılbaş-ı İnan, Türkî-yi Kızılbaşıye) şivesini esas aldığııı kaydetmiş, fakat eserin çeşitli yerlerinde bu dilin adını kullanırken sadece Türkî terimini kullanmıştır.

• Dil bilgisi bölümü (rükün 1-3) Muhammed Fuzulî ve Ali Şir Nevayî ve yazarın kendi şiirleriyle zenginleşmiştir. Yazar bu eserin dil bilgisi kısmında karşılaştırmalı yorumlar yaparken hayal ürünü olan beş bilgin (علمای خمسة) yani Molla Cacım Han Şamlu, Molla Karahan Oğlı Kurt, Molla Daş Demür Karagözlü, Molla Tanğrı-verdi Şah-sèven ve Molla Yaradan-kulı Sil Süpür ile Molla Yol-kulı'nın fetvalarına da başvurup karşılaştırmalı yöntemle bu hayalî bilginlerin aracılığı ile dil bilgisel konularını tartışmıştır.

2.2. Eserin Yazma Nüshası

Bu eserin tek nüshası İnan'da bulunmaktadır:

Kum Merkez-i İhya-yı Miras-ı İslamî Kütüphanesi 686 numarada yerleşen bu eserin adı *Mazharu't-Türkî* dir. 81 yapraktan oluşan bu eserin her sayfası 12 satır ve 21*14 boyutlarındadır. Eserin Hatimesinden birkaç yaprak eksiktir. Yazısı nestalik, bölüm başlıkları kırmızı mürekkeple yazılı, kahve renkli meşin ciltlidir.

2.3. Eser Üzerinde Yapılan Çalışma

Bu eser Farhad Rahimi tarafından 2012 yılında Tahran'da yayımlanmıştır:

• Rahimi, F. (2012). *Mazharü't-Türki*. Tahran: Endişe-yi Nev.

2.4. Eserin Sözcük Bilimi ve Sözlük Bilimi Açısından Değerlendirilmesi

• Eserde Türkçe sözcüklerde (ب) harfi /b/ sesine, (پ) harfi /p/ sesine, (ج) harfi /c/ sesine, (چ) harfi /ç/ sesine, (ک) harfi yerine göre /k/ (kâf-ı Arabî denildiği zaman) veya /g/ (kâf-ı Farsî denildiği zaman) sesine, (نگ) harfleri /ng/ sesine, (ا) harfi /a/ sesine, (آ) harfi a / e sesine, (ای-آی) (ای-آی)

harfleri è sesine, (ا-إى) harfleri ı / i sesine, (أ-أو) harfleri u / ü sesine, (أ-أو) harfleri o / ö sesine denk gelmektedir.

o / ö sesini karşılayan (أ) harflerinin görüldüğü örnekler şunlardır: *örge*- (أورگد) “öğretmek”, *böl*- (بول) “bölmek”, *öli* (أولى) “ölü”, *oba* (أوبه) “oba, kabile”, *boş* (بوش) “boş”, *boy* (بوى) “boy”, *sor*- / *şor*- (سور-صور) “sormak”, *kop*- (قوب) “kopmak”, *koş*- (قوش) “koşmak, katmak”, *korhak* (قورخاق) “korkak”, *koz* (قوز) “koz, ceviz; taşak”, *göm*- (گوم) “gömmek”, *gön* (گون) “gön”, *gönkül* (گونگول) “gönül”, *göz* (گوز) “göz”, *göz* (گوز) “köz”, *köç* (گوج) “göç”, *köneg* (گونگ) “gömlük”, *kor* (کور) “kör”, *gor* (گور) “kabir”.

o / ö sesini içeren geri kalan Türkçe sözcüklerde (أ) harfleri kullanılmıştır.

/è/ sesini karşılayan (أى) harflerinin görüldüğü örnekler şunlardır: *nece* (نجه) “nasıl”, *neçe* (نچه) “kaç”, *büş* (بيش) “beş”, *ét*- (أيت) “etmek”, *éle*- (أيله) “eylemek, etmek”, *éş*- (أيش) “burmak, kıvrırmak; sarmak; bükme, eğirmek; örmek”, *bél* (بيل) “bel”, *téz* (تيز) “tez, çabuk”, *tél* (تيل) “tel”, *dé*- (دى) “demek”, *séç*- (سيچ) “seçmek”, *géç*- (گيچ) “geçmek”, *gece* (گجه) “gece”, *keçe* (گچه) “keçe”, *yédiğın* (ييديگين) “yediğini”.

/è/ sesini karşılayan (اى) harflerinin görüldüğü örnekler şunlardır: *éşid*- / *éşit*- (ايشيد-ايشيت) “işitmek”, *éndir*- (ايندر) “indirmek”, *éşşek* (ايشك) “eşek”, *év* (ايو) “ev”, *éşik* (ايشك) “eşik”, *téşüg* / *déşüg* (تيشوك-ديشوك) “/g/ ile: deşik”, *dédür*- (ديدور) “dedirmek”, *gét*- (گيت) “gitmek”, *yé*- (پى) “yemek”, *yéllen*- (ييلان) “yellenmek”.

/yè/ ses grubunu karşılayan (ى) harfinin görüldüğü örnekler şunlardır: *yég* (يك) “iyi, yeğ”, *yéddi* (يذى) “yedi”, *yédmiş* (يديميش) “yetmiş”, *yédi* (يذى) “yemek yedi”, *yemiş* (ييمش) “yemiş, meyve”, *yéri*- (يرى) “yürümek”, *yérid*- / *yérit*- (يريد-يريت) “yürütmek”, *yéřiş* (يرش) “yürüyüş”, *yétir*- (يتر) “ulaştırmak, eriştirmek”, *yétüşdür*- (يتوشدور) “yetiştirmek”, *yéşid*- (يشيد) “işitmek”, *yéllen*- (ييلان) “yellenmek”, *yénğî* (ينكى) “yeni”, *yénğile*- (ينگيله) “yenilemek”, *yér* (ير) “yer”, *yégin* (يگين) “seçilmiş, beğenilir, yeğin; çabuk süvari”.

/èy/ ses grubunu karşılayan (أى) harflerinin görüldüğü örnekler şunlardır: *éy* (أى) “ey”, *éyle*- (أيله) “eylemek, etmek”, *çéyne* (چينه) “çiğnemek”, *céyran* (جيران) “ahu, ceren, ceylan”, *géy*- (گى) “giymek”, *géyin*- (گون) “giyinmek”, *géyim* (گيم) “savaşta giyilen zırh”.

- Eserde kalınlık-incelik açısından ünlü uyumsuzluğunun görüldüğü örnekler bulunmaktadır: *eyağ* / *ayağ* (أياق) “ayak”, *ermud* (ارمود) ~ *emrud* (امرود) “armut”, *ilan* (ايلان) “yılan”, *tikan* (تكان) “diken”, *céyran* (جيران) “ahu, ceren, ceylan”, *degirman* (دگيرمان) “değirmen”.

- Eserde düzlük-yuvarlaklık açısından ünlü uyumsuzluğunun görüldüğü örnekler bulunmaktadır: *degül* (دنگل) “değil”, *artuk* (أرتوق) “artık”, *eksüg* (أكسوك) “ikinci keş /g/ ile: eksik”, *irelü* (ايرلو) “ileri”, *dışkaru* (ديشكارو) “dışarı”, *yavuk* (ياوق) “yakın”, *ohı*- (أوحى) “okumak”, *aşur*- (أشور) “aşırma”, *üşi*- (أوشى) “üşümek”, *erük* (أرك) “zerdali, bir tür kayısı”, *oğrı* (أوغرى) “uğru, hırsız”, *ayu* (ايو) “ayı”, *armud* / *ermud* / *emrud* (ارمود-امرود) “armut”, *ulu* (أولى) “ulu”, *öli* (أولى) “ölü”, *aydınlık* (أيدنلوق) “aydınlık”, *atlu* (أتلو) “atlı”, *alucı* (ألوجى) “alıcı”, *ennüg* (أئوك) “/g/

ile) enlik: kadınların yüzlerine sürdükleri allık”, *burağ-* / *burağ-* (بُراخ-بُراق) “bırakmak”, *bildür-* (بیلدُر) “bildirmek”, *büri-* (بُری) “bürümek”, *panbuğ* (پانبوق) “pamuk”, *buzav* (بُزاو) “buzağı”, *burın* (بُورن) “burun”, *tapşur-* (تاپشور) “teslim etmek, emanet etmek”, *turğız-* / *durğız-* (تورغیز-دورغیز) “kaldırmak”, *tanişdur-* / *tanuşdur-* (تانیشدور) “tanıştırmak”, *tikdür-* (تیکدور) “diktirmek”, *tükendür-* (تُؤگندور) “tüketmek”, *tavlandur-* (تولاندور) “burmak, kıvırmak”, *tülki* (تُولکی) “tilki”, *toğlı* (توقلی) “bir yaşından büyük kuzu”, *tüşüg / deşüg* (تیشوک-دیشوک) “/g/ ile: deşik”, *damcu* (دامجو) “damdan, tavandan damlayan damla”, *töpe* (توپه) “tepe”, *çanbur / çamur* (چانبور-چامور) “çamur”, dutdır- (دُتدِر) “tutturmak”, *deldür-* (دلدور) “deldirmek”, *dayandur-* (دیاندور) “dayandırmak”, *dédür-* (دیدر) “dedirmek”, *degüşdür-* (دکشدور) “değiştirmek”, *demür* (دمور) “demir”, *delük* (دلوک) “delik”, *düki* / *[dügi]* (دُکی) “/k/ ile: düğü, pirinç”, *daru* (دارو) “darı; hamam otu, tüy gideren ilaç”, *delü* (دلو) “deli”, *dolı* (دولی) “dolu; dolu yağışı”, *dağarcuğ* (داقرجوق) “dağarcık”, *sürri-* (سُوری) “sürümek”, *sikdür-* (سیکدور) “siktirmek”, *saru* (سارو) “sarı”, *saruğ* (ساروق) “içine giysi konup sarılan bohça”, *savuğ* (ساقوق) “soğuk”, *karşu* (قارشو) “karşı”, *kapu* (قاپو) “kapı”, *konşu* (قونشی) “komşu”, *kavun* (قاون) “kavun”, *karpuz* (قارپوز) “karpuz”, *kuyı* (قویی) “kuyu”, *karğu* (قارغو) “kargı, sert kamış”, *kabuğ* (قابوق) “kabuk”, *koyın* (قوین) “koyun”, *kuzı* (قوزی) “kuzu”, *kurı* (قوری) “kuru”, *ketür-* / *[getür-]* (کتور) “/k/ ile: getirmek”, *gezdür-* (گزدور) “gezdirmek”, *görin-* (گورین) “görünmek”, *güleşdür-* (گُلشدور) “güreştirmek”, *kesdür-* (گسدور) “kestirmek”, *gemür-* (گمور) “kemirmek”, *gümüş* (گُومش) “gümüş”, *körpi* (کُورپی) “köprü”, *gerü* (گرو) “geri”, *yandur-* (یاندور) “yandırmak”, *yetişdür-* (یتوشدور) “yetiştirmek”, *yalğuz* (یالقوز) “yalnız”, *yalğuzla-* (یالقوز) “yalnızken yakalamak”, *yuharu* (یوخارو) “yukarı”, *yuhi / yuqi* (یوخی-یوقی) “uyku”, *yarı* (یارو) “yarı”, *yazuk* (یازوق) “yazık”, *yaşlu* (یاشلو) “yaşlı, kocamış”, *yumuru* (یومُری) “yumru”.

• Eserde sözcük sonunda /k/ yerine /g/ sesinin görüldüğü örnekler bulunmaktadır: *eksüg* (اکسوک) “/g/ ile: ikinci kef /g/ ile: eksik”, *gereg* (گَرَک) “/g/’ler ile: gerek”, *örtüg* (أورئوک) “/g/ ile: örtük”, *eteg* (آتک) “/g/ ile: etek”, *ineg* (اینک) “/g/ ile: inek”, *elceg* (الَجک) “/g/ ile: eldiven”, *ipeg* (اُئوک) “/g/ ile: ipek”, *iplig* (ایلک) “/g/ ile: pamuk ip”, *ördeg* (أوردک) “/g/ ile: ördek”, *ennüg* (ئینک) “/g/ ile) enlik: kadınların yüzlerine sürdükleri allık”, *büg-* (بُوک) “/g/ ile: bükmek”, *böyüg* (بُییک) “/g/ ile: büyük”, *büşig* (بیشیک) “/g/ ile: beşik”, *tezeg* (تَزک) “/g/ ile: tezek, hayvan tersi”, *tüşüg / deşüg* (تیشوک-دیشوک) “/g/ ile: deşik”, *çöreg* (چُورک) “/g/ ile: ekmek”, *çürüg* (چُورک) “/g/ ile: çürük”, *südüg* (سُدوک) “/g/ ile: sidik”, *kiprig* (کِبِرک) “ikinci kef /g/ ile: kirpik”, *göbeg* (گُوبک) “/g/’ler ile: göbek”, *geglig* / *[keklik]* (گکلک) “/g/’ler ile: keklik”, *könneg / köneg* (گُنک-گونک) “ikinci kef /g/ ile: gömlek”, *keseg* (گَسک) “ikinci kef /g/ ile: kesek, iri toprak parçası”, *yügürüg* (یُؤگُرک) “/g/’ler ile: koşan, koşucu, yüğrük”.

• Eserde hece veya sözcük sonunda /k/ yerine /ğ/ sesinin görüldüğü örnekler bulunmaktadır: *dogğuz* (دُوغَز) “dokuz”, *doğsan* (دوغسن) “doksan”, *balıg* (بالغ) “balık”, *kulag* (قولاغ) “kulak”.

• Eserde sözcük sonunda /t/ yerine /d/ sesinin görüldüğü örnekler bulunmaktadır: *eşid-* / *yemişid-* (ایشید-یشید) “işitmek”, *arid-* (أرد) “arıtmak”, *örged-* (أوردک) “öğretmek”, *okud-* (أوقُد) “okumak”.

“okutmak”, *ahıd-* (أخذ) “akıtmak”, *unud-* (أونود) “unutmak”, *armud / ermud / emrud* (ارمود-امرود) “armut”, *boşad-* (بوشد) “boşaltmak”, *bulud* (بلود) “bulut”, *tüked-* (توكد) “tüketmek”, *terped-* (ترپد) “kımıldatmak”, *çıhırd-* (چيخرد) “çıkartmak”, *çürüd-* (چورد) “çürütme”, *dağıd-* (داقد) “dağıtmak”, *dad-* (داد) “tatmak”, *sevled-* (سولد) “söylemek”, *süpürd-* (سپورد) “süpürmek”, *süd* (سود) “süt”, *kurd* (فورد) “kurt”, *kanad* (قناد).

- Eserde sözcüklerde /g/ yerine /k/ sesinin görüldüğü örnekler bulunmaktadır: *dök-* / *[dög-]* (دوک) “/k/ ile: dövmek”, *düki* / *[dügi]* (دوکی) “/k/ ile: düğü, pirinç”, *sekirt-* (سکرت) “/k/ ile: seğırtmek, koşturmak”, *söküt* / *[sögüt]* (سوکت) “/k/ ile: söğüt”, *söküş* / *[sögüş]* (سوکش) “/k/ ile: sövüş”, *köster-* / *[göster-]* (کوستر) “/k/ ile: göstermek”, *ketür-* / *[getür-]* (کتور) “/k/ ile: getirmek”, *kötür-* / *[götür-]* (کوتور) “/k/ ile: almak, kaldırmak”.

- Eserde sözcük ortasında veya sonunda /ğ/ yerine /k/ sesinin görüldüğü örnekler bulunmaktadır: *sak* (ساق) “sağ”, *aşağa / yaşağa* (اشاقه-يشاقه) “aşağı”, *-cuğaz* (جغز) “-cağız”, *ağar-* (اچار) “ağarmak”, *bağla-* (باقلا) “bağlamak”, *boğ-* (بوق) “boğmak”, *buğda* (بوقده) “buğday”, *turkız-* / *durkız-* (تورقیز-دورقیز) “kaldırmak”, *tonkuz / donkuz* (تونقر-دونقر) “domuz”, *tağar* (تقار) “bir ağırlık ölçüsü”, *çıqır-* (چيقر) “bağarmak”, *çıqirt-* (چيقرت) “bağirtmek”, *çukulla-* (چوقله) “arkasından kötölemek, kovlamak”, *çalağan* (چالغان) “çalağan: çaylak”, *dağıd-* / *dağıt-* (داقد-داقت) “dağıtmak”, *dağarcuğ* (داقارجوق) “dağarcık”, *sak-* (ساق) “sağmak”, *sakdır-* (ساقدير) “sağdırmak”, *saksakan* (سقسقان) “saksakan”, *sırğa* (سرقه) “küpe”, *sak* “sağ, sağlam”, *karğu* (قارغو) “kargı, sert kamış”, *karanku* (قارانقو) “karanlık”, *yığla-* (ييقله) “ağlamak”, *yık-* (يق) “yığmak, toplamak”, *yokur-* (يوقر) “yoğurmak”, *yokurt* (يوقورت) “yoğurt”, *yalkuz* (يالقوز) “yalnız”, *yalkuzla-* (يالقوزلا) “yalnızken yakalamak”, *yorğun* (يورقون) “yorgun”, *yorğan* (يورقان) “yorgan”, *yokun* (يوقون) “kalın, iri”.

- Eserde başka sözlüklerde olmayan, nadir bulunan veya ilgi çekici sözcükler vardır: *ağar* (آخر) “arh: dere”, *urğu* (اورغو) “sual, soru”, *bölç-* (بولچ) “ölçmek”, *tana* (تانا) “kadınların burunlarına taktıkları halka”, *tobarğa* (توبرغه) “ince ağaç, ince tahta”. *toğança* (تغانچه) “siyahla beyaz karışık renkli bir karga”, *tat* “mertlik ve gayret damarı olmayan kişi”, *tip* (تيپ) “sıraya dizilmiş topluluk”, *turna* (تورنا) “kemer veya şalı örerek oyunda yapılan vurma aracı”, *çula-* (چوله) “çulğa-: bürümek, örtmek”, *cunbalat-* (جنبالات) “yumbalat-: yuvarlamak”, *çürük* (چوروك) “kırışik, kırışiklık, büzüşüklük, buruşukluk; büküm, kıvrım”, *çalma* (چالمه) “bir tür deri su kabı”, *çüpkürge / çüpürge* (چوپكرگه-چوپكرگه) “süpürge”, *dağışla-* (داغشله) “wabar an veya wabar an açmak? yağmak?”, *daru* (دارو) “hamam otu”, *dönük* (دونوك) “itaatsiz, asi”, *durğun* (دورقون) “hayvanın en kötüsü”, *sorğuş* (سورقش) “soruş, sorma”, *kaza-* (قازا) “kazmak”, *kara-* (قازه) “beynine avuçla dokunmak”, *koza* (قوزه) “kibirli”, *kapuğ* (قاپوق) “ok meydanında okçular tarafından nişan alınıp üzerine ok atılan uzun ağaç”, *ketir* (كتير) “düz olmayan, pürüzlü, pürtüklü, çıkıntılı, inişli çıkışlı, engebeli”, *keleş* (كلش) “tabanı deriden, üzeri iplikten yapılan bir ayakkabı”, *yınkılda-* (ييقلده) “يَقْمُ قُمْ كَرْدَنَ: bebek ağlamak?”.

- Eserin sözlük kısmında Moğolca ya da Moğolca ile ortak sözcükler bulunmaktadır: *céyran* (جیران) “ahu, ceren, ceylan”, *cıda* (چدا) “mızrak”.
- Eserin sözlük kısmında Arapça ya da Arapça ile ortak sözcükler bulunmaktadır: *tendir* (تندر) “تندر”.
- Eserin sözlük kısmında Farsça ya da Farsça ile ortak sözcükler bulunmaktadır: *oruc* (أورج) “oruç; oruçlu”, *tunban* (تُونبان) “tuman”, *tenbel* (تَنْبَل) “tembel”, *cında* (چنده) “paçavra; eski; yırtık”, *kor* (گور) “kör”, *gor* (گور) “kabir”.
- Eserde bazı köken bilgisi açıklamaları bulunmaktadır: *tükür-* (تُكُر) < *tüfkür-* “tükürmek”.
- Eserde birçok eskicil öge bulunmaktadır: *dışkaru* (دیشقرو) “dışarı”, *kısğa* (قِسغَه) “kısa”, *toğkuz* “dokuz”, *ur-* (أر) “vurmak”, *aldağ* (الْدَق) “hile, aldatma, al”, *tur-* (تور) “kalkmak; durmak”, *turğız-* (تورغیز) “kaldırmak”, *tüzet-* (توزت) “düzeltmek”, *tiril-* (تیرل) “dirilmek”, *tirilt-* (تیرلت) “diriltmek”, *taşla-* (تاشلَه) “atmak”, *tonğuz / tonkuz* (تُنكوز-تونقز) “domuz”, *talaş* (تلاش) “çabalama”, *toşkan* (توشقان) “tavşan”, *tenğiz* (تَنْگیز) “deniz”, *tügün* (تُكُون) “dügüm”, *tüşüg* (تیشوک) “/g/ ile: deşik”, *til* (تیل) “dil”, *tügme* (تُگمه) “düğme”, *tamcı* (تامجی) “damdan, tavandan damlayan damla”, *tağar* (تغار) “dağar”, *sıçkan* (سیچقان) “fare, sıçan”, *kazgan* (قزغان) “kazan”, *kuyaş* (قُویش) “güneş”, *karanku* (قَرانقو) “karanlık”, *yıkla-* (ییقله) “ağlamak”, *yayağ* (ییاق) “yaya, piyade”.
- Eserde ağıza ait birçok sözcüğe yer verilmiştir: *eglen-* (اگَلن) “egleş-: oturmak”, *ossur-* (اوسُور) “osurmak”, *ossurak* (اوسُراق) “osuruk”, *örged-* / *örget-* (اُورگد-اُورگت) “öğretmek”, *eyak* (اُولگن) “örken: yünden yapılan uzun ip, urgan, örk, örük”, *ügen* (اُوگن) “yügen: at gemi, dizgin, yular”, *ennüg* (اُئوک) “enlik: kadınların yüzlerine sürdükleri allık”, *bişik* (بیشیک) “pişik: kedi”, *besdi* (بَسدی) “kımıldatmak”, *terpen-* (تَرپَن) “deprenmek”, *terped-* / *terpet-* (تَرپَد-تَرپت) “kımıldatmak”, *terpeş-* (تَرپَش) “deprenmek, kımıldamak”, *düzet-* (دوزت) “düzeltmek”, *tabla-* (تابلَه) “tavla: burmak, kıvırmak”, *derle-* (دِرلَه) “terlemek”, *donkuz* (دونقز) “domuz”, *doşkan* (دوشقان) “tavşan”, *çövür-* (چُورُور) “çevirmek”, *çılpat-* (چِلپات) “soymak, çıplak etmek, çıplaklaştırmak”, *çanbur* (چانبور) “çamur”, *çendir* (چَندِر) “gevşek et”, *çopan* (چوپان) “çoban”, *dut-* (دوت) “tutmak”, *diş* (دیش) “düş, rüya”, *der* (دِر) “ter”, *sövün-* (سُون) “sevinmek”, *sövündür-* (سُوندور) “sevindirmek”, *sevle-* / *sövle-* (سُولَه-سُولَه) “söylemek”, *sevled-* / *sevlet-* (سُولد-سُولت) “söyletmek”, *sevleş-* / *sövleş-* (سُولش-سُولش) “söyleşmek”, *sev-* (سَو) “sevmek”, *sakkın-* (سَقَن) “sakınmak”, *sızlaş-* / *sızıltaş-* (سِيزلش-سِيزلش) “sızlamak”, *südüg* (سُدوک) “/g/ ile: sidik”, *savuk* (ساقوق) “soğuk”, *ğav-* (قاو) “kovmak”, *ğavza-* (قَوزا) “kaldırmak”, *ğavmlaş-* (قَوملَش) “kavim olmak, akraba olmak”, *ğabağ* (قاباق) “alın”, *ğüleş-* (گُلَش) “güreşmek”, *göz* (كوز) “köz”, *kipriğ* (كپرک) “ikinci kef /g/ ile: kirpik”, *könneğ* / *köneğ* (گَنگ-گُونگ) “ikinci kef /g/ ile: gömlek”, *körpi* (كُورپى) “köprü”, *yanğa-* / *yana-* (يانگه-يانه) “yanılmak”, *yıslat-* (يسلات) “ıslatmak”, *yeşid-* (يَشيد) “işıtmek”, *yasdı* (ياسدى) “yassı”, *yasdıla-* (ياسدله) “yassılamak”, *yaşaka* (يَشاقه) “aşağı”, *yumuruğ* (يُومُرُوق) “yumruk”, *yöküz* (يُوكوز) “öküz”,

yüzüm (يُؤُوم) “üzüm”, *yumuru* (يُومُرُ) “yumru”, *ye’er / yeher* (يَهْر-يَهْر) “eyer”, *yuzun* (يُوزُون) “uzun”.

• Eserde geniş zaman çekimlerinde fiilin son sesi ünsüz ise -ar / -er ve -ur / -ür eki kullanılır: *alur* (أَلُور) “alır”, *eger* (أَكْر) “eğer”, *asar* (أَسَار) “asar”, *ölür* (أُولُور) “ölür”, *aparur* (أُپَارُور) “götürür” gibi.

Nadiren -ır / -ir eki getirilir: *çalır* (چَالِير) “çalar” gibi.

Fiilin son sesi /t/ ise bazen değişmez: *iter* (أَيْتَر) “yiter”, *éter* (أَيْتَر) “eder”, *eşitür* (أَيْشَيْتُور) “iştir”, *örter* (أُورْتَر) “örter”, *atar* (أَاتَر) “atar”, *ıslatur* (إِصْلَاتُور) “ıslatır”, *aldatur* (أَلْدَاتُور) “aldatır”, *ürkütür* (أُورْكُتُور) “ürkütür”, *artar* (أَرْتَار) “artar”, *örgetür* (أُورْكُتُور) “öğretir” gibi.

Fiilin son sesi /t/ ise bazen /d/ sesine dönüşür: *uzadur* (أُوزَادُور) “uzatır”, *örgedür* (أُورْكُتُور) “öğretir”, *aldadur* (أَلْدَادُور) “aldatır”, *incidür* (إِنْجِدُور) “incitir”, *uçurdur* (أُؤْچُردُور) “uçurtur”, *oynadur* (أُوينَادُور) “oynatır”, *oyadur* (أُوينَادُور) “uyandırır” gibi.

Bazen fiilin son ünlüsü değişime uğrar: *egürür* (أَكُورُور) < egirür < egir- (أَكْر) “eğirmek”, *arturur* (أَرْتُورُور) < artırur < artır- (أَرْتَر) “artırmak”, *bişürür* (بِيْشُورُور) < bişirür < bişir- (بِيْشَر) “pişirmek”, *baturur* (بَاتُورُور) < batırur < batır- (بَاتَر) “batırmak”, *telesdürür* (تَلْسُدُورُور) < telesdirür < telesdir- (تَلْسِدِر) “telaşlandırmak; ivdirmek, acele ettirmek”, *çekdürür* (چَكْدُورُور) < çekdirür < çekdir- (چَكْدِر) “çektirmek”, *dutdurur* (دُوتْدُورُور) < dutdırur < dutdır- (دُوتْدِر) “tutturmak”, *sağdurur* (سَاقْدُورُور) < sağdırur < sağdır- (سَاقْدِر) “sağdırmak”, *geyünür* (كِيُونُور) < geyinür < geyin- (كِيْن) “giyinmek”, *gemüşür* (كَمْشُور) < gemişür < gemiş- (كَمْش) “avcı kuşu av üzerine salmak”, *yétürür* (يْتُورُور) < yetirür < yetir- (يْتَر) “ulaştırmak, erişirmek”, *yaturur* (يَاتُورُور) < yatırur < yatır- (يَاتَر) “yatırmak” gibi.

Fiilin son sesi ünlü ise genellikle direkt -r eki getirilir: *ister* (أَيْسْتَر) “ister”, *işler* (أَيْشَلَر) “işler”, *oynar* (أُوينَر) “oynar”, *iyler* (أَيْلَر) “koklar”, *eyerler* (أَيْرَلَر) “eyerler”, *ağlar* (أَغَلَر) “ağlar”, *éler / éyler* (أَيْلَر) “eyler, eder”, *esner* (أَسْنَر) “esner”, *ahsar* (أَخْسَر) “aksar”, *eler* (أَلَر) “eler”, *avlar* (أُولَر) “avlar”, *anğlar* (أَنْكَلَر) “anlar”, *oğurlar* (أُؤْغُرَلَر) “çalar, uğrular”, *işer* (أَيْشَر) “işer”, *oğşar* (أُؤْخَشَر) “okşar” gibi.

Bazen fiilin son ünlüsü değişime uğrar: *üşür* (أُوشُور) “üşür” < *üşir* < *üşi-* (أُوشِي) “üşümek”, *bürür* (بُورُور) “bürür” < bürir < büri- (بُري) “bürümek”, *tanur* (تَانُور) “tanır” < tanır < tanı- (تَانِي), *sürür* (سُورُور) “sürür” < sürir < süri- (سُوري) “sürümek”, *kaşur* (قَاشُور) “kaşır” < kaşır < kaşı- (قَاشِي), *kazur* (قَازُور) < kazır < kazı- (قَازِي) “kazmak” gibi.

Bazen araya /y/ gelerek -ur / -ür veya -ar / -er ekini alır: *eriyür* (أَرِيُور) “erir”, *diyer* (دِيَر) “der” < *deyer* < *dè-* (دِي) “demek”, *yiyer* (يِيَر) < yeyer < yè- (يِي) “yemek” gibi.

Bazen araya /v/ getirilir: *yuvar* (يُور) “yur” < yu- (يُ) “yumak, yıkamak” gibi.

• Eserde ses bilgisi açısından ikili biçimler görülmektedir: *öldürrem* (أُولْدُورَم) ~ *öldürerem* (أُولْدُورَم) “öldürürüm”, *öldürük* (أُولْدُورُك) ~ *öldürerük* (أُولْدُورُك) “öldürürüz”, *handa* (هَانْدَه) ~ *handa*

(خانده) ~ *kanda* (قانده) “nerede”, *ha çak* (هاچاق) ~ *ha çan* (هاچان) ~ *ka çak* (قاچاق) ~ *ka çan* (قاچان) ~ *ha çan* (خاچان) “ne zaman”, *çok* (چوق) ~ *çoh* (چوخ) “çok”, *dışra* (دیشره) ~ *dışkaru* (دیشقرو) “dışarı”, *kıssa* (کِسَّه) ~ *kısga* (کِسْغَه) “kısa”, *tokkuz* (طوقۇز) ~ *dogguz* (دوغۇز) “dokuz”, *sanğa / senge* (سنکا) ~ *sana / sene* (سنه) “sana”, *banğa / benge* (بنکا) ~ *bana / bene* (بنه) “bana”, *anğa* (آنکا) ~ *ana* (آنه) “ona”, *bunğa* (بُونکا) ~ *buna* (بُونه) “buna”, *dahı* (داخی) ~ *dağı* (داقی) “daha”, *ohı* (اوخى) ~ *ohu* (اغر) “okumak”, *êşit* (ایشیت) ~ *êşid* (ایشید) ~ *yêşid* (یتشید) “işıtmek”, *ağar* (آقار) ~ *ağar* (آغر) “ağarmak”, *arid* (آرد) ~ *arıt* (آرت) “arıtmak”, *ağsa* (آخسه) ~ *ağsa* (آقسه) “aksamak”, *aldatur* (آلداتور) ~ *aldatur* (آلداتور) “aldatır”, *endir* (آندر) ~ *endir* (آیندر) “indirmek”, *örged* (آورگد) ~ *örget* (آورگت) “öğretmek”, *anğla* (آنکله) ~ *anla* (آنله) “anlamak”, *ohut* (اُخوت) ~ *okud* (اُوقود) “okutmak”, *ahıd* (آخد) ~ *ahıt* (آخت) “akıtmak”, *unud* (اُونود) ~ *unut* (اُونوت) “armut”, *armud / ermud* (ارمود) ~ *ermud* (امرود) “armut”, *atlu* (آتلی) ~ *atlı* (اتلی) “atlı”, *bağ* (باخ) ~ *bağ* (باق) “bakmak”, *bağışla* (باغیشله) ~ *bağışla* (باغیشله) “bağışlamak, affetmek”, *burah* (بُراخ) ~ *burak* (بُراق) “bırakmak”, *boşad* (بُوشد) ~ *boşalt* (بُوشلت) “boşaltmak”, *pendir* (پندر) ~ *penir* (پینیر) “peynir”, *bulud* (بُلود) ~ *bulut* (بُلوت) “bulut”, *bişik* (بیشیک) ~ *pişik* (بیشیک) “/b/ ve /p/ ile: kedi”, *poğ* (پُوخ) ~ *bok* (بق) “bok”, *tağ* (تاخ) ~ *tağ* (تاق) “takmak”, *tur* (تور) ~ *dur* (دور) “kalkmak; durmak”, *turğız* (تورغیز) ~ *durğız* (دورغیز) “kaldırmak”, *tüzet* (توزت) ~ *düzet* (دوزت) “düzeltmek”, *tanışdur* (تانیشدور) ~ *tanuşdur* (تانوشدور) “tanıştırmak”, *terpen* (تَرپن) ~ *tepren* (تَپرن) “deprenmek”, *terped* (تَرپد) ~ *terpet* (تَرپت) “kımıldatmak”, *tara* (تاره) ~ *dara* (داره) “taramak”, *tabla* (تابله) ~ *tavla* (توله) “burmak, kıvrırmak”, *derle* (درله) ~ *terle* (ترله) “terlemek”, *tüked* (تُوگد) ~ *tüket* (تُوگت) “tüketmek”, *Tarı* (تاری) ~ *Tenğiri* / [Tenğri / Tanğrı] (تَنگِرِی) ~ *Tanrı* (تَنرِی) “Tanrı”, *torbak* / [torpak] (تُورباق) ~ *toprak* (تُورباق) “toprak”, *toğ* (تُوخ) ~ *tok* (تُوق) “tok”, *tumma* / [tümman] (تُومّا) ~ *tunban* (تُونبان) “tuman”, *tonğuz* (تُونغوز) ~ *tonkuz* (تونقز) ~ *donkuz* (دونقز) “domuz”, *taş / taş* (تاش-طاش) ~ *daş* (داش) “taş”, *toşkan* (توشقان) ~ *doşkan* (دوشقان) ~ *dovşan* (دوشان) “tavşan”, *tenğiz* (تَنگِز) ~ *denğiz* (دنکز) “deniz”, *tügün* (تُوکون) ~ *dügün* (دوکون) “düğüm”, *tüşüg* (تیشوک) ~ *düşüg* (دیشوک) “/g/ ile: deşik”, *til* (تیل) ~ *dil* (دیل) “dil”, *tügme* (تُگمه) ~ *dügme* (دُگمه) “düğme”, *tamcı* (تامجی) ~ *damcı* (دامجی) ~ *damcu* (دامجو) “damdan, tavandan damlayan damla”, *töpe* (توپه) ~ *tepe* (تپه) “tepe”, *çah* (چاخ) ~ *çak* (چاق) “çakmak”, *çih* (چبخ) ~ *çık* (چبق) “çıkarmak”, *çihard* (چيخرد) ~ *çihart* (چيخرت) “çıkartmak”, *çürüd* (چُورُد) ~ *çürüt* (چُورُت) “çürütmek”, *çanbur* (چانبور) ~ *çamur* (چامور) “çamur”, *çılpağ* (چیلپاق) ~ *çıplak* (چیلپاق) “çıplak”, *çuğur* (چُوخور) ~ *çukur* (چُقُر) “çukur”, *dağıd* (داقد) ~ *dağıt* (داقت) “dağıtmak”, *dinğle* (دینکله) ~ *dinle* (دینله) “dinlemek”, *dağıdur* (داقیدور) ~ *dağıtur* (داغیتور) “dağıtır”, *dad* (داد) ~ *dat* (دات) “tatmak”, *daru* (دارو) ~ *darı* (دارى) “darı”, *delü* (دلو) ~ *deli* (دلى) “deli”, *dolu* (دولى) ~ *dolu* (دولو) “dolu”, *sevle* (سَوَلَه) ~ *söyle* (سَوَلَه) “söylemek”, *sevled* (سَوْلَد) ~ *sevlet* (سَوْلَت) “söyletmek”, *sevleş* (سَوَلَش) ~ *söyleş* (سَوَلَش) “söyleşmek”, *seri* (سَرِی) ~ *sarı* (سارى) “sarmak”, *sana* (سانه) ~ *say* (سای) “saymak”, *sıh* (سیخ) ~ *sık* (سیق) “sıkılmak”, *süpürd* (سُپُرد) ~ *süpürt* (سُپُرت) “süpürtmek”, *sağkın* (سَقْن) ~ *sağın* (سَقْن) “sakınmak”, *saru* (سارو) ~ *sarı* (سارى) “sarı”, *süd* (سود) ~ *süt* (سُوت) “süt”, *sıçkan* (سیچقان) ~ *sıçan* (سیچان) “fare, sıçan”, *kaza* (قازا) ~ *kazı* (قُوز) “koparmak, kopartmak”, *kuc* (قُوز) ~ *kaz* (قاز) “kazmak”, *kopar* (قُوپَر) ~ *kopart* (قُوپَرَت) “koparmak, kopartmak”, *kuc* (قُوز) ~ *kurt* (قُورت) “kurt”, *kurd* (قُورد) ~ *kurt* (قُورت) “kuçmak, kucaklamak”, *kuçakla* (قوجاقله) ~ *kucakla* (قوجاقله)

kağgan (قزغان) ~ *kağan* (قازان) “kazan”, *kaındaş* (قرداش) ~ *kağaş* (قرداش) “karındaş, kardeş”, *kanad* (قناد) ~ *kanat* (قنات) “kanat”, *kağak* (قلاق) ~ *kağ* (قولاغ) “kulak”, *gün* (گون) ~ *gündüz* (گونز) “gün, gündüz”, *gün* (گون) ~ *güneş* (گونش) “gün, güneş”, *göngül* (گونگل) ~ *gönül* (گونل) “gönül”, *könneg* (کنک) ~ *köneg* (گونک) “ikinci kef /g/ ile: gömlek”, *yumurlad-* (يؤمزلاد) ~ *yumurlat-* (يؤمزلات) “yuvarlamak”, *yerid-* (يريد) ~ *yerit-* (يريت) “yürütmek”, *yağala-* (يخاله) ~ *yağala-* (يخاله) “yakalamak”, *yanğa-* (يانکه) ~ *yana-* (بانه) “yanılmak”, *yıslat-* (يسلات) ~ *ıslat-* (اصلات) “ıslatmak”, *yarad-* (ياراد) ~ *yarat-* (يارات) “yaratmak”, *yulduz* (يولدوز) ~ *ulduz* (اولدوز) “yıldız”, *yayağ* (يياق) ~ *yayan* (بيان) “yaya, piyade”, *yuğaru* (يؤخارو) ~ *yuğarı* (يؤخاری) “yukarı”, *aşaka* (اشاقه) ~ *yaşaka* (يشاقه) “aşığı”, *yuğı* (يؤخی) ~ *yukı* (يؤقی) ~ *yuku* (يؤفو) “uyku”, *yarı* (يارو) ~ *yarı* (ياریل) “yarı”, *yöküz* (يؤکوز) ~ *öküz* (أوکوز) “öküz”, *yüzüm* (يؤزوم) ~ *üzüm* (أوزوم) “üzüm”, *yıl* (ایل) ~ *il* (ایل) “yıl”, *ye’er* (يئر) ~ *yeher* (يهر) ~ *eyer* (آیر) “eyer”, *yuzun* (يوزون) ~ *uzun* (اوزون) “uzun”.

• Eserde bazı yanlışlar bulunmaktadır: *çökeret-* (چؤکرت) “çökertmek” (doğrusu: çökert-), *kağadı* (قازودی) “kazadı” (doğrusu: kazadı < kağı- (قازی) “kazmak”), *kağdurur* (قوندورور) (doğrusu: kağdarur < kağdar- (قوندر) “kurmak”), *kağban* (قبان) “/p/ ile erkek yaban domuzu; erkek domuz” (doğrusu: /b/ ile olmalı, maddenin doğru yazılmasına rağmen söyleniş biçimi yanlış tarif edilmiştir), *kağleş-* (کلش) “/k/ ile: güreşmek” (doğrusu: güleş- “/g/ ile güreşmek”. Güleşdürmaddesinde /g/ ile doğru biçimde verilmiştir), *kağdür-* (کسدر) “/g/ ile: kestirmek” (doğrusu: kesdür- “/k/ ile: kestirmek”. Kes- maddesinde /k/ ile doğru biçimde verilmiştir), *kağgle-* (يؤکله) “/g/ ile: yüklemek” (doğrusu: yükle- “/k/ ile yüklemek”. Yük maddesinde /k/ ile doğru biçimde verilmiştir).

• Eserin sözlük kısmında fiil kökünün (emir biçimi) geçmiş ve geniş zaman biçimi verilirken bazı yanlışlar yapılmıştır: *örgeğ-örgeğdi-örgeğür* (أورگد-أورگدندی-اورگدور), *ötür-ötürtdi-ötürdür* (أوتور-أوتورندی-أوتوردور), *deldür-deldürtdi-deldürdür* (دلدور-دلدورندی-دلدوردور), *sızlaş-sızlaşdı-sızlaşdur* (سيزلش-سيزلشدی-سيزلداشور) “sızlamak”.

• Eserde sözlük kısmında yanlış olma ihtimali bulunan bazı maddeler vardır: *pürüz* (پؤز) “bir hayvan adı” (doğrusu: “kusur, engel, pürüz”. Maddenin alındığı kaynaktan verilen “kusur” anlamı, “ayı” biçiminde anlaşılıp “bir hayvan adı” şeklinde anlamlandırılmış olmalıdır), *Tenğiri* (تنگری) “Tanrı” (doğrusu: Tenğiri / Tanğrı), *torbağ* (تورباق) “toprak” (doğrusu: torpağ), *tumma* (توما) “tuman” (doğrusu: tumman), *dök-* (دوک) “/k/ ile dövme” (doğrusu: döğ- “/g/ ile dövme”), *düki* (دوکی) “/k/ ile düğü, pirinç” (doğrusu: dügi “/g/ ile düğü, pirinç”), *seri-* (سری) “sermek” (doğrusu: ser-), *söküt* (سؤکت) “/k/ ile söğüt” (doğrusu: söğüt “/g/ ile söğüt”), *söküş* (سؤکش) “/k/ ile sövüş” (doğrusu: söğüş “/g/ ile sövüş”. Fiiller bölümünde söğ- “sövmek” fiili vardır), *köster-* (کؤستر) “/k/ ile göstermek” (doğrusu: göster- “/g/ ile göstermek”), *ketür-* (کتور) “/k/ ile getirmek” (doğrusu: getir- “/g/ ile getirmek”), *kötür-* (کؤتور) “/k/ ile almak, kaldırmak” (doğrusu: götür- “/g/ ile almak, kaldırmak”), *geğlig* (ککلیک) “/g/’ler ile keklik” (doğrusu: keklik “/k/’ler ile keklik”).

• Eserde aşağıdaki Türkçe sözcüklerin yazılışında /t/ kullanılmıştır: *taş* (طاش) “taş”, *toğkuz* (طوقوز) “dokuz”.

• Eserde aşağıdaki Türkçe sözcüklerin yazılışında /s/ kullanılmıştır: *şongra* (صنكرة) “sonra”, *uşan-* (أوصان) “usanmak”, *ışlat-* (اصلات) “ıslatmak”, *alşan* (أصلان) “aslan”, *şal-* (صال) “salmak”, *şür-* (صور) “sürmek”, *şor-* (صور) “sormak”, *şat-* (صات) “satmak”.

• Eserde ikili yazılış biçimleri görülmektedir: *taş / taş* (تاش-طاش) “taş”, *sal- / şal-* (-سال) “salmak”, *sür- / şür-* (سور-صور) “sürmek”, *sor- / şor-* (سور-صور) “sormak”, *sat- / şat-* (-سات) “satmak”.

• Eserin sözlük kısmında şu özel adlara yer verilmiştir: *Kalmuğ* (قالموق) “Türkistan’da bir kabile adı”, *Kırım* (قيرم) “bir kabile adı”.

Sonuç

Mazharu't-Türkî Türkçeyi Farslara öğretmek amacıyla Abdurrahim Şirvanî tarafından Farsça yazılan Türkçe dil bilgisi ve Türkçe-Farsça sözlükten oluşan bir eserdir. *Mazharu't-Türkî* kısa bir giriş, mukaddime, rükünler ve hatimeden oluşmaktadır. İlk üç rükün dil bilgisi konularını içermektedir. Birinci rükünde fiiller, ikinci rükünde isimler ve üçüncü rükünde ekler ve edatlar ele alınmıştır. Türkçe dil bilgisi kısaca ele alındıktan sonra dördüncü rükünde dokuz bölümden oluşan Türkçe-Farsça bir sözlük verilmiştir. Sözlük kısmında yaklaşık 993 madde bulunmaktadır.

Eserde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık açısından ünlü uyumsuzluğunun görüldüğü örnekler gibi sözcük sonunda /k/ yerine /g/, hece veya sözcük sonunda /k/ yerine /g/, sözcük sonunda /t/ yerine /d/, sözcüklerde /g/ yerine /k/, sözcük ortasında veya sonunda /ğ/ yerine /k/ sesinin görüldüğü örnekler de bulunmaktadır.

Eserde geniş zaman çekimlerinde fiilin son sesi ünsüz ise -ar / -er ve -ur / -ür eki, ünlü ise genellikle direkt -r eki getirilmiştir.

Eserde sözlük kısmında yanlış veya yanlış ihtimali bulunan bazı maddeler bulunduğu gibi fiil kökünün (emir biçimi) geçmiş ve geniş zaman biçimi verilirken bazı yanlışlar yapılmıştır.

Eserde ikili yazılış biçimleri ve ses bilgisi açısından ikili biçimler görülmektedir.

Eserin sözlük kısmında Moğolca, Arapça, Farsça ya da bu diller ile ortak sözcükler bulunduğu gibi bazı köken bilgisi açıklamaları bulunmaktadır.

Eserde başka sözlüklerde olmayan, nadir bulunan veya ilgi çekici sözcükler, birçok eskicil öge, birçok ağza ait sözcükler ve bazı özel adlar bulunmaktadır.

Kaynaklar

- Akdoğan, Y. (1999). *Azerbaycan Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne büyük sözlük*. İstanbul: Beşir.
- Clauson, Sir G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. London: Oxford Üniversitesi.
- Dehhuda, A. E. (1377). *Lügat-name-yi Dehhuda*. Tahran: Müessesese-yi Çap ve İntilarat-ı Danişgah-ı Tahran.
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitapevi.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und Mongolische elemente im nuepersischen*. Band I-IV, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud: Dîvânu Lugâti't-Türk*. Ankara: TDK.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Eşkeveri, A. H. (1385). *Tezkire-yi Şairan-ı Farsi-sera*. Kum: Mecma-i Zehair-i İslami.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Kaçalin, M. (2011). *Niyâzi: Nevâyi'nin sözleri ve Çağatayca tanıklar (el-Lugâtu'n-Nevâiyye ve 'l-istişhādātu'l-Cağātāiyye)*. Ankara: TDK.
- Koç, K., Bayniyazov, A. ve Başkapan, V. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Lessing, F. (2003). *Moğolca-Türkçe sözlük*. C I-II. (çev. Günay Karaağaç), Ankara: TDK.
- Mirza Mehdi Han Esterabadi. *Senglah*. İran-Tahran Millî Kütüphane, Nu. F-1141 el yazması.
- Muhammed Hüseyin Bin Halef-i Tebrizî (1342). *Burhan-ı Katî*. C I-V. (haz. Muhammed Muin). Tahran: İbn-i Sina Kitabçısı.
- Necip, E. N. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü*. (çev. İklil Kurban). (2. baskı). Ankara: TDK.
- Orucov, A. (2006). *Azerbaycan Dilinin İzahlı lüğeti*. C I-IV. Bakı: Şerq-Qerb.
- Rahimi, F. (2012). *Mazharü't-Türki*. Tahran: Endişe-yi Nev.
- Rahimi, F. (2018). *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Akçağ.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki
- Salihpur, C. (1370). *Ferheng-i Cami-i Farsi be Türki-yi İstanbuli*. C 1-2. Tebriz: Lale.

Starostin, S. A., Dybo, A. V. ve Mudrak, O. A. (2003). *An etymological dictionary of Altaic languages*. Leiden / Boston: Brill.

Şemseddin Sami (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdam Matbaası.

TDK (1993). *Derleme sözlüğü*. C1-IX. (2. baskı). Ankara: TDK.

TDK (2009). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK.

Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z. ve Eker, S. (1995). *Türkmençe-Türkçe sözlük*. Ankara: Simurg Yayınları.

Yaman, E. ve Mahmud, N. (1998). *Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi karşılıklar kılavuzu*. Ankara: TDK.

Yudahin, K. (1988). *Kırgız sözlüğü*. (çev. Abdullah Taymas). Ankara: TDK.

Extended Abstract

The strong structure of Turkish and its strong grammar which originated from the very old Turkish language, have always made it the center of attention and attraction. Throughout history, various dictionaries and grammar works have been created to teach this language to people with other languages, and many Turkish grammar and dictionaries have been created in the Iranian area. Of these, is a work of Abdurrahim Shirvanî named *Mazharu't-Türkî* that published by Farhad Rahimi, consisting of grammar and dictionary. *Mazharu't-Türkî* is a work consisting of Turkish grammar written in the Persian and Turkish-Persian dictionary. *Mazharu't-Türkî* was written by Abdurrahim Shirvanî to teach Turkish to Persians by order of Aka Muhammed İsmail. In this study, after a short introduction, has been given information about this work and analyzed with the subheadings of “Layout and Content of the Work”, “Manuscripts Copy of the Work”, “Studies on the Work”, “Evaluation of the Work In Terms of Lexicology And Lexicography” under the heading of “*Mazharu't-Türkî*”.

It was noted that Abdurrahim Shirvanî wrote Persian and Turkish poems and wrote another work named *Siracu'l-Yakin* in 1191 (1777). It is understood from the introduction of the work that the author was born in Erdebil and spent a while in Shamahı-yi Shirvan and went to Shiraz and wrote this work there.

Mazharu't-Türkî consists of a short introduction, entrance, basics, and final sections. The first three basics include grammar topics. Verbs are dealt with in the first basic, nouns are dealt with in the second basic, suffixes, and prepositions are dealt with in the second basic. After the Turkish grammar was shortly discussed, a Turkish-Persian dictionary consisting of 9 parts was given in the fourth basic. There are approximately 993 entries in the dictionary section.

The author touched on the importance of Turkish in the introduction and entrance of the work, and he has long explained that speaking Turkish is an expression of independence and strength. The author noted that while writing the work at the introduction of the work, it was

based on the Kızılbaş of Iran dialect (Turkî-yi Kızılbaş-ı Iran, Turkî-yi Kızılbaşîye), which is “indeed clear, understandable, popular, admirable, cute, sweet and meaningful”, due to the variety of Turkish spoken in the provinces and tribes of Iran (Turkî-yi Iran), but he used only the Turkî term while using the name of this language in various parts of the work.

The grammar section (basic 1-3) is enriched by Muhammed Fuzulî and Alishir Nevayî and the author’s poems. When the author makes comparative comments in the grammar part of this work, also referred to the fatwas of five imaginative scholars, namely Molla Cacım Han Shamlu, Molla Karahan Oğlı Kurt, Molla Dash Demür Karagözlü, Molla Tanğrı-vêrdi Shah-seven, Molla Yaradan-kulı Sil Süpür, and Molla Yol-kulı and discussed the grammatical issues through these imaginary scholars with the comparative method. The only copy of this work is located at number 686 in the Merkez-i İhya-yi Miras-i İslamî library in Kum, Iran.

There are examples in the work in which vocal mismatch is observed in terms of great vowel harmony and small vowel harmony. there are examples where /g/ is seen instead of /k/ at the end of the word. there are examples where /ğ/ appears at the end of the syllable or word instead of /k/. there are examples where /d/ appears instead of /t/ at the end of the word. there are examples where /k/ appears instead of /g/ at the words. there are examples where /k/ appears instead of /ğ/ in the middle or end of the word. In the work, in present tense conjugations if the last sound of the verb is consonant, the suffix -ar/-er and -ur/-ür is introduced, if the last sound of the verb is vocal, usually a suffix -r is introduced directly.

Some items in the dictionary are wrong or potentially wrong. Some mistakes were made while giving the past and present time form of the verb root (imperative form). Binary spelling forms can be seen in the work. Binary formats are seen in terms of phonetics. In the dictionary part of the work, there are Mongolian words or common words with Mongolian. In the dictionary part of the work, there are Arabic words or common words with Arabic. In the dictionary part of the work, there are Persian words or common words with Persian. etymology (Origin information) is available. There are descriptions of origin information (etymology) The work contains words that are not found in other dictionaries or that are rare or interesting. There are many old items in the work. There are many words of dialects in the work. There are some private names in the work.

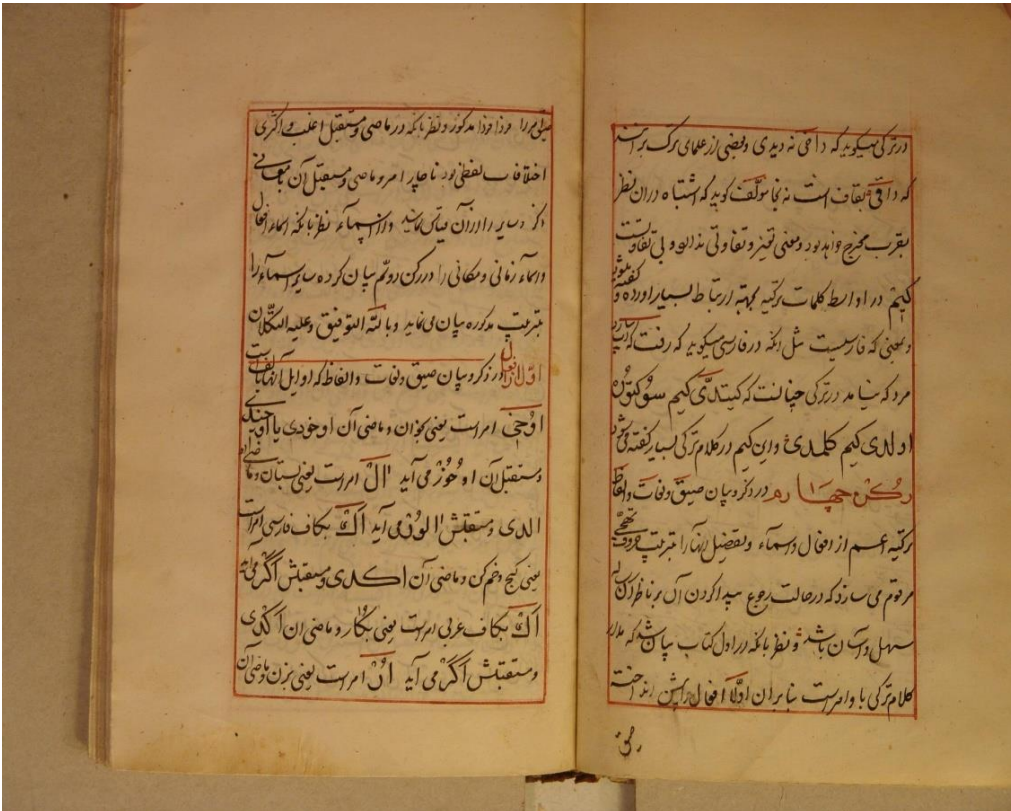

Foto 1, 2: Nüshanın tıpkıbasımından örnekler

